

Alþingi - Umhverfisnefnd Alþingis
Nefndasvið Alþingis
Austurstræti 8-10
150 REYKJAVÍK

Reykjavík, 19. janúar 2004
Tilvísun: 2004010026
Bréfalykill: 50.13

Efni: Umsögn um tillögu til þingsályktunar um friðlýsingu Jökulsár á Fjöllum

Lögð hefur verið fram á Alþingi tillaga til þingsályktunar um friðlýsingu Jökulsár á Fjöllum, 19. mál. Tillagan er til umfjöllunar í umhverfisnefnd, sem hefur sent málið til umsagnar hjá fjölda samtaka og stofnana svo sem fjórðungssambönd og Hundaræktarfélaginu, en þó ekki Orkustofnun. Engu að síður þykir stofnuninni sér það skylt að tjá sig um þingsályktunartillöguna, þar sem tillagan fjallar um það vatnsfall landsins sem talið er búa yfir mestum orkuvinnslumöguleikum.

Orkustofnun þykir rétt og skylt að vekja athygli nefndarinnar á þessum hagsmunum og um leið hvort og hvernig verndun og nýting kunni að geta farið saman. Meðfylgjandi er greinargerð dr. Hákonar Aðalsteinssonar, yfirverkefnisstjóra, þar sem helstu upplýsingar um þetta efni eru raktar.

Vekja má sérstaklega athygli á eftirfarandi:

- Stjórnvöld hafa ekki uppi ráðgerðir um virkjun árinna. Engu að síður hefur Orkustofnun talið það skyldu sína um áratuga skeið að huga að möguleikum virkjunar í ljósi þekkingar og viðhorfa á hverjum tíma. Þannig hafa hugmyndirnar verið margvíslegar og tekið sifelldum breytingum. Ekki hvað síst hefur verið leitast við að finna lausnir sem gætu komið til móts við eðlileg verndunarsjónarmið. Einkum hefur verið horft til þess að mannvirki tengist með engu móti sjálfum Dettifossi og um leið að tryggt sé visst lágmarksrennsli um fossinn.
- Jökulsá á Fjöllum hefur verið til umfjöllunar í Rammaáætlun um nýtingu vatnsafls og jarðvarma. Þar kemur bæði fram hve gríðarlegir orkukostir eru fólgir í vatnsfallinu en líka hve mikil umhverfisáhrif talin eru vera af virkjun hennar.
- Alkunna er að jökulvötn eiga í sífelldri baráttu við umhverfi sitt, rennsli þeirra og farvegur tekur breytingum sem sumar hverjar verða ekki fyrir séðar. Þannig er t.d. álitid að aurburður Jökulsár á Fjöllum sé meginorsök þess að erfitt getur reynst að halda ánni í skefjum innan náttúrulegra farvega án áberandi fyrirhleðslna. Ein leið til að hemja ána að þessu leyti er að grófari hluti aurfamburðar verði felldur út í miðlunarlóni. Þetta er dæmi um hvernig verndun og hagnýt beislun árinna geta farið saman.

Eins og að framan segir er er sífellt verið að leita leiða til að samrýma nýtingu og verndun, í þessu tilviki hvað varðar Jöklsá á Fjöllum. Ekki er talið að enn sé fullreynt í þeim efnun að finna viðunandi lausn; lausn sem t.d. tryggir hæfilegt rennsli um Dettifoss. Jafnframt eru engin áform uppi um virkjun árinna. Áður en til slíkra áforma kæmi ætti eftir að fara fram mikil umræða og formleg ákvörðunartaka þ.a. í reynd er áin friðuð eins og sakir standa. Það má spyrja hvort það sé tímabært að festa þá friðun formlega í sessi meðan enn er verið að

rannsaka og kanna málin og leita lausna. Við fulla friðun árinna verður auðvitað að vega og meta aðra hagsmuni. T.d. má nefna það að svo vill til að orkuþörf til að framleiða vetni sem nægja myndi til að knýja allan bíla- og fiskiskipaflota landsmanna (og er þá miðað við að orkumiðlunin verði með efnarafölum) er sú sama og fengist við þá tilhögun á virkjun Jökulsár á Fjöllum sem fjallað er um í Rammaáætluninni.

Formleg friðun árinna merkir væntanlega að eftir það verður ekki frekar kannað hvort og þá hvaða lausnir kynnu að geta samræmt hóflega nýtingu og viðunandi verndun. Því má spyrja hvort doka megi við með slíka formlega friðun en í þess stað marka stefnu um markmið rannsókna á vatnasviðinu, stefnu þar sem t.d. komi fram sá vilji að öll nýting árinna verði að taka mið af miklu verndargildi hennar og umhverfis hennar.

Virðingarfyllst

Þorkell Helgason
orkumálastjóri

Fylgiskjöl:

Nýting Jökulsár á Fjöllum, greinargerð Hákonar Aðalasteinssonar, HA-14. jan. 2004

Nýting Jökulsár á Fjöllum

Jökulsá á Fjöllum er ein af 10 ám á landinu sem skila meira en 100 m³/s um ós sinn til sjávar. Hún er önnur stærsta lindá landsins á eftir Hvítá í Árnessýslu, með álíka lindarennisli upp við Dettifoss eins og Sogið við Þingvallavatn. Ofan á lindarennislið bætist leysingavatn og jökulbráð. Meðalrennsli Jökulsár á Fjöllum ofan Arnardals er álíka og í Jökulsá á Dal við Brú á Jökuldal, um 115 m³/s. Hins vegar er meðalhárrennsli í Jökulsá á Dal um 40-falt meðallágreennsli, en 4-falt fyrir Jökulsá á Fjöllum. Þetta bendir til mjög ákjósanlegra náttúrulegra eiginleika til virkjunar, enda hafa umtalsverðar rannsóknir verið gerðar af því tilefni. Til þess að gera langa sögu stutta, þá hafa þessar rannsóknir annars vegar miðast við að virkja ána niður í Öxarfjörð og hins vegar virkjun með veitu austur í Lagarfljót.

Miðað við að fullnýta fallið í ánni í farveginum voru í fyrra tilfellinu tvær megin leiðir skoðaðar; a) virkjun í þrepum, eða b) að mestu í einu lagi með veitu út Hólsfjöll og virkjun niður á láglandi í Öxarfirði. Í báðum tilvikum eru áhrif á rennsli í Dettifossi, en þar fyrir utan myndi mikið rask í þjóðgarðinum fylgja fyrri leiðinni. Þessar hugmyndir voru fyrst og fremst til skoðunar á 7. og 8. áratug seinustu aldar. Eftir nánari rannsóknir og miðað við reynslu af sprunguhreyfingum í kjölfar umbrota við Kröflu á 8. áratug seinustu aldar var endanlega fallið frá hugmyndum um virkjun ofan í Öxarfjörð.

Þá var eftir sú leið að virkja með veitu austur í Lagarfljót. Þar hafa verið skoðaðar nokkrar leiðir og á endanum valið úr tveimur. Meginmunur á þeim leiðum er fólgin í vali á miðlunarlonstæði. Í annari er miðlun dreift á þrjú lón; í Fagradal við Kreppu, í Álftadal og við Þríhyrningsvatn. Í hinni er vatni veitt til miðlunar í Arnardal. Að öðru leyti er tilhöggun að mestu eins í báðum tilvikum, með virkjun í tveimur þrepum, því fyrra við Brú á Jökuldal og því síðara frá litlu inntakslóni við ármót Hölknaar með virkjun við hlið stöðvarhúss Kárahnjúkavirkjunar. Við mat á þessum mismunandi leiðum^{1,2} var sú síðari talin heppilegri og voru helstu rökinn þau, að með henni væri farið svo langt frá jökli sem auðið var og flest mannvirki færð út úr Krepputungu. Auk þess var talið að gróðurlendi í Fagradal hefðu meira verndargildi en gróðurlendi í Arnardal. Við undirbúning rammaáætlunar fóru fram viðamiklar vistfræðirannsóknir í Arnardal, en samsvarandi rannsóknir hafa ekki verið gerðar í Fagradal. Sjálfsagt verða þær gerðar áður en ákvörðun verður tekin um miðlunarstæði, ef slík virkjun yrði gerð.

Í tengslum við ofangreindar áætlanir hefur Orkustofnun stundað viðamiklar rannsóknir á svæðinu.

1. Landmælingar og kortagerð á 7. og 8. áratug aldarinnar.
2. Vatnamælingar.
3. Aurburðarmælingar; rannsóknir á svifaur og skriðaur.
4. Jarðfræðirannsóknir.
5. Grunnvatnsrannsóknir.
6. Almennar náttúrufarsrannsóknir.
7. Vistgerðarannsóknir.
8. Farvegarannsóknir.
9. Rannsóknir á strandsjó.

¹ Samanburður á umhverfisáhrifum nokkurra tilhagana á stórvirkjun á Austurlandi (Austurlandsvirkjun). Samstarfsnefnd Iðnaðarráðuneytis og Náttúruverndarráðs um orkumál. Febrúar 1993.

² Virkjanir norðan Vatnajökuls. Upplýsingar til undirbúnings stefnumótun. Iðnaðarráðuneytið. Ágúst 1994.

hefur áin verið að brjóta land og mun sækja yfir í Skjálftavatn og Litlá þar sem land seig í umbrotum á 8. áratug seinustu aldar⁴.

Orkustofnun og Landsvirkjun hafa í samvinnu við Hafrannsóknarstofnun safnað upplýsingum um áhrif af ferskvatnsrennsli til Skjálfandafljóts og Öxarfjarðar⁵. Útreikningar á ferskvatni í yfirborðssjó og stöðugleikastuðlar eru í góðu samræmi við mælingar á ferskvatnsrennsli til sjávar, og gefa fyrirheit um að þegar og ef til kemur muni vera nokkuð auðvelt að gera sér grein fyrir a.m.k. almennum áhrifum af minnkandi rennsli ferskvatns til sjávar. Jafnframt var næringarefnaástand strandsjávar kannað sem og útbreiðsla fisklirfa.

Ef ætlunin er að friða Jökulsá á Fjöllum verða menn að gera það upp við sig að hve miklu leyti friðunin varðar ána sjálfa eða landið sem hún leikur um. Ef áin verður friðuð, þ.e. látin afskiptalaus mun hún, áður en langt um líður, fara yfir hið gróna flatlendi meðfram Lindá og neðar mun hún leggja undir sig vesturhlutann af aurkeilunni í Öxarfirði, þ.e. vestan Bakkahlaups. Hún mun halda áfram að kvarna úr fossbera Dettifoss svo sem hún hefur gert svo um munar á seinustu öld. Ef þetta er ekki talið vera ásættanlegt þarf að setja upp áætlun um að stjórna ánni, þ.e. hvar hún rennur, og þegar það er byrjað er áin ekki lengur frjáls, og vandséð hvaða tilgangi friðun þjónar.

Spurningin er þá orðin sú hvort hægt sé að finna ásættanlega lausn á stýringu árinna þar sem hluta hennar yrði veitt út af vatnasviðinu. eru þeir hagsmunir sem eru fólgnir í hagkvæmri virkjun árinna svo lítilfjörlegir, jafnvel í augum þeirra sem hungrar í haldbæra orkuvinnslu, að ekki sé til nein málamiðlun. Ef áin yrði virkjuð með miðlun væri hægt að stýra aursöfnun í lóninu m.t.t. aðgerða til að hefta landbrot neðar við ána.

Helsta tæknilega vandamálið við að virkja án miðlunar eru fólgin í því að losna við aurinn úr veitu virkjunarinnar, þ.e. að fleyta honum áfram niður ána, eða að koma hluta hans fyrir. Með veitunni yrði dregið nokkuð úr því rennsli sem flytur aurinn áfram og framhjá flatlendinu hjá Herðubreiðalindum, og því þarf að gefa sérstakan gaum að aurburði og flutningsgetu árinna. Að mati Orkustofnunar er enn nokkuð í land +aður en við höfum öðlast nauðsynlega þekkingu á ánni og skilning á því sem mótar hana.

⁴ Guðmundur Ómar Friðleifsson, Oddur Sigurðsson, Skúli Víkingsson og Helgi Jóhannesson 2001. Ágangur Jökulsár á Fjöllum. Nákvæm hæðarkort af söndunum. Unnið fyrir Iðnaðarráðuneytið. Orkustofnun, OS-2001/067.

⁵ Jón Ólafsson, Magnús Danielsson, Sólveig R. Ólafsdóttir og Jóhannes Briem 2002. Ferskvatnsáhrif í sjó við Norðausturland að vorlagi. Hafrannsóknarstofnun, Fjölrít nr. 86.